

Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds
voortgezet onderwijs

Samenvatting Ede

Dialogsessie Onderwijstijd

Samenvatting Dialoogsessie Onderwijstijd

In deze notitie hebben we de uitkomsten van de dialoogsessie Onderwijstijd in Ede samengevat. Deze notitie is bedoeld voor de deelnemers aan deze dialoogsessie.

Doel van de dialoogsessies is dromen en wensen op te halen voor het anders organiseren van de onderwijstijd. De deelnemers krijgen meer zicht op het wettelijk kader van de onderwijstijd en horen van elkaar over andere voorbeelden en dromen. In de uitgevoerde dialoogsessie zijn er twee rondes; de dromer en de realist. Als eerste wordt aan de deelnemers gevraagd om met hun dromen, idealen en onvoorwaardelijke wensen aan de slag te gaan. Daarna wordt gevraagd om realistisch naar deze ideeën te kijken, kunnen ze in de praktijk toegepast worden en wat is mogelijk in het onderwijs en de maatschappij? Deelnemers worden daarbij gevraagd om stimulerende en belemmerende factoren voor hun ideeën op te schrijven. Aan de hand van de volgende zes gespreksonderwerpen zijn de uitkomsten van de dialoogsessie samengevat:

- 1) Onderwijsorganisatie
- 2) Ontwikkeltijd en professionalisering
- 3) Aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier
- 4) Onderwijskwaliteit
- 5) Curriculum en toetsing
- 6) Kansengelijkheid

Focus van Voion

Voion, het Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds voor het voorgezet onderwijs, ondersteunt besturen en scholen in deze onderwijssector via twee kernopgaven: het optimaliseren van de onderwijsarbeidsmarkt en het stimuleren van veilig en vitaal werken. Daarnaast adviseert en ondersteunt Voion op verzoek ook de cao- en/of sectortafel.

De doelstellingen van Voion zijn:

- 1) het ondersteunen van de sector bij de uitvoering van de wettelijke verplichtingen (rond veilig en vitaal werken),
- 2) het bevorderen van een goed functionerende en toekomstbestendige arbeidsmarkt,
- 3) het versterken van het innovatief vermogen van de vo-sector ten aanzien van de arbeidsmarkt en arbeidsverhoudingen. Er zijn enkele onderdelen in deze samenvatting opgenomen die niet onder deze doelstellingen vallen en meer het onderwijskundig deel raken. Aan deze onderdelen wordt in deze rapportage daarom minder aandacht gegeven.

1.1. Gesprekonderwerp 1: Onderwijsorganisatie

Als de onderwijstijd opnieuw wordt vormgegeven, wat zijn dan de consequenties voor de leraren en de onderwijsorganisatie? Het anders organiseren en anders indelen van de onderwijstijd leidt tot een brede invulling van het leraarschap.¹ Leraren werken intensiever samen met collega's, ander onderwijsgevend personeel en vaker met een netwerk buiten de school.² De deelnemers in Ede zijn het eens over het inzetten van experts en stimulerende vakmensen (buiten het onderwijs), die de leerlingen kunnen "begeisteren". Zo is er in het kader van 'de rijke schooldag' (zie Onderwijskwaliteit) gesproken over het vormen van netwerken rondom school (met bijvoorbeeld gemeente en verenigingen). Het keurslijf van de wettelijke kaders, kosten en extra administratie worden als belemmerende factoren genoemd.

Tegelijkertijd stellen deelnemers dat er meer onderwijsassistenten ingezet moeten worden. Zo zegt een lid van de personeelsraad: *"Leraren zijn nu bezig met veel andere dingen die best door een assistent gedaan kunnen worden. Leraren kunnen zich dan richten op lesgeven en coachen"*. Ook co-teaching en het laten lesgeven door leerlingen ("leerlingmentoren") wordt genoemd, met daarbij begeleiding van de leraar.

Bij een sterke samenwerking van leraren vindt er vaak taakdifferentiatie plaats: leraren gaan verschillende taken op zich nemen. Er worden verschillende beweegredenen in de literatuur gevonden om het onderwijs met meer samenwerking te organiseren^{3 4 5}, één van die redenen is dat er beter onderwijs komt doordat leraren van elkaar leren en elkaar aanvullen. Gezamenlijk leren, nieuwe methoden uitproberen, onderlinge steun en minder isolatie⁶ kunnen positieve gevolgen zijn van bijvoorbeeld vakoverstijgend leren. Het omscholen van leraren en het opzetten van een nieuwe vorm kan het onderwijsgevend personeel in eerste instantie wel extra werkdruk opleveren en extra tijd kosten. De deelnemers in Ede benadrukken het belang van samenwerken. Daarbij geven zij aan dat er meer samengewerkt kan worden met bedrijven en studenten van hbo en universiteiten.

Alternatieve (buitenschoolse) invullingen

Om onderwijstijd een andere vorm te geven kan er gekeken worden naar alternatieve (buitenschoolse) invullingen. Kunnen we onderwijstijd ook met andere professionals, bijvoorbeeld experts, invullen? Door de deelnemers in Ede wordt het belang onderstreept van het doen van projecten, stages en buitenschoolse activiteiten. Een leraar geeft aan: *"Er moet ruimte zijn voor leren in de praktijk, zoals excursies. Leerlingen moeten praktisch buiten bezig zijn, maar ook op het schoolterrein"*. Alternatieve onderwijsvormen dragen volgens de deelnemers bij aan het betekenisvol leren. Daarbij kan het de leerlingen motiveren en zorgt het voor een brede opleiding en (het ontwikkelen van) sociale vaardigheden. Er kan samengewerkt worden met externe partijen, zoals gemeenten en sportverenigingen. Belemmerende factoren die in dit kader genoemd

¹ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

² D. Van den Berg, M. Boogaard, I. Heemskerk, K. Jettinghof, J. Scheeren en W. Schenke. Anders organiseren? Teamwork! Kohnstamm Instituut en CAOP in opdracht van Voion, 2019.

³ VO-Raad. Anders organiseren als oplossing voor het lerarentekort. Praktijkvoorbeelden uit de sector, 2018.

⁴ M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. Ander onderwijs, minder leraren, 2004.

⁵ E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Effecten van flexibilisering en gepersonaliseerd leren. Deelrapport 4 Kohnstamm Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

⁶ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

zijn, zijn het huidige gebrek aan tijd en aandacht voor de basisvaardigheden. Daarbij wordt er gesteld dat er geen onderwijstijd geschrapt moet worden, voordat er iets anders is toegevoegd. Een bijkomende belemmerende factor bij projectonderwijs is dat het voor leerlingen onduidelijk kan zijn wat ze moeten weten.

1.2. Gespreksonderwerp 2: Ontwikkeltijd en professionalisering

Hebben leraren voldoende bagage om betere lessen te ontwikkelen en met collega's samen te werken aan effectieve onderwijstijd? In het experiment 'Regelluwe scholen'⁷ is er ruimte gemaakt voor professionalisering en schoolontwikkeling door de onderwijstijd te verkorten. Leraren kunnen deze extra tijd inzetten voor bijvoorbeeld studiedagen. Het geeft hen de mogelijkheid om te focussen op professionaliseren, onderwijs te (door)ontwikkelen en de onderwijsvisie uit te werken.⁸ In Ede zijn de deelnemers het eens dat er meer ontwikkeltijd voor leraren moet komen. Ze geven aan dat ontwikkeling een continu proces is, leraren moeten blijven leren en ontwikkelen. Ze moeten de tijd krijgen om ook eigen methoden te ontwikkelen. Een beleidsadviseur zegt: *"Meer tijd voor onderwijsontwikkeling voor leraren. Het voorbereiden van lessen, maken van opdrachten, evalueren en bijstellen, en overleggen met collega's. Binnen en buiten school, en het delen van onderwijsonderwerpen"*. Ontwikkeling moet daarbij school overstijgend zijn. Dat wil zeggen, niet iedereen doet dit tegelijkertijd. Men moet van elkaar leren en elkaar bijpraten. Een beleidsadviseur vraagt zich af: *"Is meer rendement mogelijk in minder contacttijd als je beter kan professionaliseren?"*.

De deelnemers in Ede benadrukken het belang van ontwikkeltijd voor individuele leraren, als ook de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de organisatie. *"Als leraar ben je persoonlijk aansprakelijk, maar als organisatie ben je gezamenlijk verantwoordelijk"*, zo stelt een projectleider in Ede. Hiervoor is een veilige en vertrouwde omgeving met een gemotiveerd en open-minded team nodig waar de verantwoordelijkheid ligt bij leraren én de hele organisatie. Een team dat op elkaar durft te vertrouwen, maar ook een team dat op zoek gaat naar onderwijstijd buiten het huidige onderwijssysteem waarbij een focus wordt gelegd op de talenten en motivatie van zowel leraar als leerling. Dit vergt een bredere definitie van onderwijstijd met focus op samenhang, keuzevrijheid, flexibiliteit en meer praktijkgericht.

Rollen en taken

Leraren staan dicht bij de leerlingen en hebben dagelijks te maken met de vaardigheden van leerlingen. Leraren krijgen naar leerlingen toe een andere rol, een meer coachende en begeleidende rol. In Ede worden verschillende vormen van onderwijs genoemd die belangrijk zijn: kennis, begeleiding, vorming. Een deelnemer geeft aan dat leraren niet alléén maar een coach zijn. Ze zijn er om de leerlingen te leren 'leren' en voor het bijbrengen van studievaardigheden. De nadruk ligt hierbij op zelfstandig werken en moeten leraren meer differentiëren.⁹ Voor de duurzame inzetbaarheid van oudere leraren kan het anders verdelen van rollen tot minder werkdruk leiden, als zij bijvoorbeeld lesgevendende taken loslaten en coachende taken oppakken.¹⁰

⁷ <https://regelluwescholen.nl/>

⁸ A. L. Van der Vegt, S. Weijers, G. Damstra, T. Klein, M. Boogaard, W. Schenke en S. Zandbergen. Regel het maar! Eindrapportage monitoronderzoek experiment Regelluwe scholen. Oberon, Kohnstamm Instituut en EDventure, 2020.

⁹ D. Van den Berg, M. Boogaard, I. Heemskerk, K. Jettinghof, J. Scheeren en W. Schenke. Anders organiseren? Teamwork! Kohnstamm Instituut en CAOP in opdracht van Voion, 2019.

¹⁰ M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. Ander onderwijs, minder leraren, 2004.

Bioritme

Het afstemmen van de onderwijstijd op het metabolisme en bioritme van de leerlingen, bijvoorbeeld door te sporten in de ochtend, is onderwerp van gesprek. Zoals een deelnemer in Ede zich afvraagt: *“Pubers starten later op. Welke ruimte geeft dat voor een team?”*. Door rekening te houden met de schommelingen in het biologisch ritme van leerlingen, denk hierbij aan attentieniveau, alertheid, geheugenwerking en prestaties gedurende de dag, zou de effectiviteit van lessen kunnen toenemen. Voor het flexibel omgaan met het rooster is rekening houden met het bioritme van leerlingen een van de beweegredenen die in de literatuur gevonden wordt.¹¹ Het inspelen op het biologische ritme van de leerlingen betekent voor de leraren dat er andere lesroosters komen. Het vraagt flexibiliteit van leraren om in de implementatie hier aanpassingen in te maken en mogelijk een nieuwe dagplanning te maken voor het lesgeven, voorbereiden, nakijken en tijd voor de eigen ontwikkeling.

1.3. Gespreksonderwerp 3: Aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier

In deze huidige maatschappij kampen we met een lerarentekort. Met de dialoogtafels komt duidelijk naar voren dat het beroep gevarieerd kan worden, maar wie zit hierop te wachten? Kunnen we hierin ook variëren: leraren die veel lesgeven en leraren die veel tijd hebben om betere lessen te ontwikkelen? Uit het onderzoek van Van den Berg et al.¹² blijkt dat anders georganiseerde scholen meerdere beweegredenen hebben om het onderwijs anders te organiseren, aantrekkelijkheid van het beroep is er een van. Er zijn verschillende manieren om de onderwijsorganisatie in te richten en onderwijstijd vorm te geven. Bij veel vormen van anders organiseren, een andere vorm dan het traditioneel onderwijs met een vakleraar in een klaslokaal met een jaarklas die is ingedeeld naar niveau, staat een intensievere samenwerking tussen leraren onderling, tussen leraren en ander onderwijsgevend personeel, en met de omgeving centraal.¹³ Vermeulen, Wisse en Van der Aa¹⁴ vinden in de literatuur aanwijzingen dat leraren door toegenomen autonomie, meer verantwoordelijkheid en verbeterd contact met leerlingen meer plezier uit hun werk halen. Deze factoren voor meer werkplezier maken het beroep van leerkracht ook aantrekkelijker. In Ede is er ook gesproken over de aantrekkelijkheid van het beroep. Een aantal aspecten die bijdragen aan de aantrekkelijkheid zijn specifiek genoemd, namelijk meer rust in de onderwijsorganisatie, beheersen van de werkdruk en het opvangen van het lerarentekort. Deelnemers zijn het eens dat de school gezien moet worden als een gemeenschap. Met daarbij behorend de erkenning die nodig is. Door leraren verhalen te laten vertellen op scholen, kan de interesse voor het beroep gekweekt worden, zo wordt er in Ede voorgesteld.

1.4. Gespreksonderwerp 4: Onderwijskwaliteit

In de huidige onderwijstijd in Nederland wordt er gebruik gemaakt van een urennorm per opleiding waaraan leerlingen en leraren moeten voldoen. Wat gebeurt er met de leeropbrengsten van leerlingen als er minder onderwijs gegeven wordt en welk effect heeft dit voor de leraar? In Ede wordt er door een leraar en lid van de MR gezegd dat *“Er voorkomen moet worden dat het verminderen van de onderwijstijd wordt gezien als*

¹¹ A. L. Van der Vegt, P. Appelhof, M. Hulsen, E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Tijd voor flexibiliteit. Beknopte overallrapportage Kohnstam Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

¹² D. Van den Berg, M. Boogaard, I. Heemskerk, K. Jettinghof, J. Scheeren en W. Schenke. Anders organiseren? Teamwork! Kohnstamm Instituut en CAOP in opdracht van Voion, 2019.

¹³ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

¹⁴ idem

gemakkelijke bezuiniging. Want hoe zit het met de wettelijke kaders?”. Daarnaast vraagt een deelnemer zich af of er gesneden moet worden in het onderwijs: “Dat kan alleen als de kwaliteit van het onderwijs omhoog gaat”. Binnen het Nederlandse onderwijs wordt er aanbod-gestuurd gewerkt in plaats van vraag-gestuurd vanuit de leerlingen. Zo kunnen leerlingen in het algemeen afgerekend worden op bepaalde vakken waar ze niet goed in zijn terwijl ze wellicht wél op het juiste niveau zitten. Voor meer kwaliteit in het onderwijs en dus een stijging in de onderwijsopbrengsten zou het onderwijs zich meer kunnen richten op maatwerk. Deelnemers in Ede benadrukken het belang van maatwerk. Zo stelt men: “Met maatwerk kan men onder andere beter aansluiten bij de interesses van leerlingen”. Daarbij geldt dat, doordat leraren meer gericht aandacht kunnen geven aan leerlingen die dit meer nodig hebben, bijvoorbeeld als ze leerproblemen hebben, de onderwijskwaliteit verhoogd kan worden. Door deelnemers in Ede wordt aangegeven dat het onderwijs anders gestructureerd kan worden. Zo kunnen bijvoorbeeld de ochtenden gebruikt kunnen worden voor het geven van lessen, terwijl de middag dan gebruikt kan worden voor verdieping (van bijvoorbeeld “zwakke vakken”) en sociale activiteiten. Daarbij wordt er in Ede benadrukt dat leerlingen meer moeten kunnen kiezen wat ze nodig hebben, zodat de onderwijstijd aansluit bij hun behoefte. Zo stelt een leraar in Ede: “Leerlingen moeten buiten een basisrooster, zelf invullen waar ze behoefte aan hebben”. Er wordt leerlingen een basis meegegeven vanuit waar ze aan hun eigen leerproces kunnen werken en leraren nemen een andere positie in. Ze denken mee met de leerling en helpen met het samenstellen van een plan.

De rijke schooldag

Tijdens de dialoogsessies in Ede is er gesproken over ‘de rijke schooldag’. Zo wordt er gesteld dat de tijd die leerlingen op school zijn efficiënt gebruikt moet worden, en overvolle roosters moeten worden voorkomen. Er moet afwisseling zijn tussen vaklessen, creativiteit en sport. Daarbij moet er aandacht komen voor thema's als brede vorming en burgerschap, ook buiten onderwijstijd. Zo wordt er gezegd: “Meer les over het dagelijks leven en zaken die je als volwassene nodig hebt”. Daarbij moet gekeken worden naar het gehele leven van pubers. Dit dwingt tot het geven van meer kwalitatief goed onderwijs in plaats van kwantitatief (meer) onderwijs, waarbij leraren bijgeschoold moeten worden in andere onderwijsvormen.

1.5. Gespreksonderwerp 5: Curriculum en toetsing

Als we focussen op de kwaliteit van het onderwijs en tegelijkertijd de onderwijstijd kunnen verminderen, neemt de druk op het curriculum dan niet ontzettend toe? Een veelvoorkomende droom van de dialogotafels is dat het curriculum flexibeler moet worden. In Ede zijn er door de deelnemers meerdere ideeën geopperd voor het anders inrichten van het curriculum, waaronder kleine klassen, kortere lessen, meer blokken, en het clusteren van niveaus en vakonderdelen. Daarnaast wordt voorgesteld om minder lessen verplicht te stellen en lessen minder tijd- en plaatsafhankelijk te maken. Lessen moeten daarbij minder versnipperd zijn en overlap moet voorkomen worden. Daarbij wordt aangegeven dat leerlingen eerder een profiel moeten kunnen kiezen, waardoor ze meer kunnen specialiseren. Het wettelijke kader PTA wordt genoemd als belemmerende factor. Deelnemers benadrukken bij de wens voor meer afwisseling in het onderwijs, dat de kerndoelen in het onderwijs aan bod moeten komen. In het vernieuwen van het curriculum en het ontwikkelen van evaluatie en monitoring ligt een rol voor leraren. Waar samenwerking met het bedrijfsleven voorkomt in het curriculum, in praktische vakken, projecten of stages, kunnen leraren zich richten op het benodigde netwerk, de verbinding

tussen theorie en praktijk, het ontwerp van nieuwe opdrachten en het inbedden van deze opdrachten in het curriculum.¹⁵

Daarbij stellen deelnemers in Ede dat er minder nadruk moet komen te liggen op toetsing. Volgens deelnemers moet er meer gekeken worden naar wat er nodig is, dat wil zeggen loslaten van niveaus en meer formatief toetsen. Door het anders indelen van de onderwijstijd kan de toetsing flexibeler: leerlingen kunnen gespreid examens doen, er kan adaptief getoetst worden of vakken kunnen op verschillende niveaus afgesloten worden.^{16 17} In Ede wordt het toetsen en examineren op verschillende niveaus ook genoemd als wens. Er is door deelnemers aangegeven dat financiën een belemmerende factor kan zijn als je teveel individueel investeert in toetsen. Leraren kunnen zich in scholen waar specialisaties mogelijk zijn ook in de rol van toets-specialist verdiepen.¹⁸

1.6. Gespreksonderwerp 6: Kansengelijkheid

Hoe waarborgen we gelijke kansen voor elke leerling met een nieuwe onderwijstijd? Kansengelijkheid is een onderwerp van gesprek aan alle tafels. Ondanks dat het niet onder de focus van Voion valt, is het wel een gespreksonderwerp in deze dialoogsessie en zal het daarom in deze samenvatting beschreven worden. In Ede is men het eens dat er aandacht moet zijn voor de verschillen tussen leerlingen. *“De ene leerling is de andere niet”*, zo stelt een rector. Er moet oog zijn voor leerlingen die extra begeleiding nodig hebben, bijvoorbeeld door meer aandacht te schenken aan leerlingen die moeite hebben met een vak. Deelnemers geven aan dat door maatwerk er ruimte gecreëerd kan worden voor het aanpakken van achterstanden. Daarnaast moet er ook aandacht zijn voor leerlingen die excelleren. De onderwijstijd moet meer gericht zijn op de talenten van alle leerlingen, zo zouden leerlingen de vakken op verschillende niveaus moeten kunnen volgen. Daarbij moet in het kader van kansengelijkheid (en verschillen in de thuissituatie) voorkomen worden dat er buiten school ook veel geleerd moet worden (expanded/extended learning). Zo moet (t)huiswerk zoveel mogelijk op school gemaakt kunnen worden, eventueel onder begeleiding van een leraar.

¹⁵ Wagemakers. Welke competenties helpen docenten om leerlingen/ studenten (v)mbo te begeleiden in opdrachten van/met partners in de omgeving/regio van de school? Kennisrotonde, 2020.

¹⁶ E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Effecten van flexibilisering en gepersonaliseerd leren. Deelrapport 4 Kohnstamm Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

¹⁷ A. L. Van der Vegt, P. Appelhof, M. Hulsen, E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Tijd voor flexibiliteit. Beknopte overallrapportage Kohnstam Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

¹⁸ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

.....

Het voortgezet onderwijs: een aantrekkelijke werkomgeving waar iedereen duurzaam, enthousiast en veilig kan werken! Dat is waar Voion, in samenwerking met scholen, de VO-raad en vakbonden, aan wil bijdragen. We initiëren onderzoek en delen kennis over de onderwijsarbeidsmarkt en veilig en vitaal werken. We inspireren met praktijkverhalen en ontwikkelen instrumenten en handreikingen die toepasbaar zijn voor de hele sector. Samen werken we aan het beste onderwijs.

.....

www.voion.nl

Voion is een initiatief van de sociale partners in het voortgezet onderwijs.

 ACb

 CNV ONDERWIJS

 FOV

 FNV

 VO RAAD

 VOION
Arbeidsmarkt & Opleidingssector
voortgezet onderwijs